

ΦΑΝΟΥΡΙΟΣ, Ο ΑΓΙΟΣ ΠΟΥ ΦΑΝΕΡΩΝΕΙ*

ΛΙΓΕΣ ΚΑΙ ΑΣΑΦΕΙΣ είναι οι ειδήσεις από τη γραπτή παράδοση για τον βίο του Αγίου Φανουρίου, όπως άλλωστε δηλώνει και το συναξάρι του. Σε πλήρη συμφωνία με το όνομά του, ο Άγιος Φανούριος φανερώθηκε ξαφνικά μετά το 1350 στη Ρόδο, μίαν 27η Αυγούστου, όποτε και γιορτάζεται έκτοτε. Πιο συγκεκριμένα, την ημέρα εκείνη βρέθηκε τυχαία ή εικόνα του τότε παντελώς άγνωστου αγίου στα έρείπια μιās έκκλησίας. Καθώς επισκευάζαν οι Τούρκοι τείχη τής πολιτείας, οι εργάτες βρήκαν στα χαλάσματα μιὰ παλαιά έκκλησία με φθαρμένες εικόνες. Μεταξύ αυτών βρέθηκε και μιὰ στην όποια ο μητροπολίτης του νησιού Νείλος (1355-1369) διάβασε την έπιγραφή «Άγιος Φανούριος». Άν και ο Άγιος αυτός ήταν άγνωστος, ο δεσπότης ανακαίνισε την έρειπωμένη έκκλησία και καθιέρωσε γιορτή την ημέρα εύρεσης τής εικόνας. Έτσι απέβη ή Ρόδος κέντρο τής λατρείας του αγίου Φανουρίου, όπου αναφέρονται πολλά θαύματά του.

Γρήγορα ή λατρεία του απλώθηκε στα Δωδεκάνησα, την Κρήτη, την Κύπρο, τη Χίο, τη Λέσβο κι έπειτα και στην υπόλοιπη Ελλάδα, σε βαθμό που ο Άγιος Φανούριος να είναι σήμερα ένας από τους λαοφιλέστερους αγίους τής Έκκλησίας μας.

Όσον άφορᾷ ειδικότερα τη λατρεία του αγίου στην Κρήτη, όπου έμφανίζεται ιδιαίτερα έντονη, ή πρώτη μαρτυρία της στο νησί έντοπίζεται με την προσθήκη το 1426 εγκάρσιου κλίτους στη Μονή Βαλσαμονέρου (νύν Βροντησιού), στον νομό Ήρακλείου, το όποιο είναι άφιερωμένο στον Άγιο Φανούριο και στο όποιο σώζονται μάλιστα δύο εικόνες του αγίου φιλοτεχνημένες από τον σπουδαίο εικονογράφο Άγγελο (α΄ μισό του 15ου αί.).

Προστάτης τών ποιμνίων

Τον Άγιο Φανούριο τον έκανε δημοφιλέστατο ή παρήχηση του ονόματός του προς το ρήμα φαίνω, φανερώνω, δηλαδή αποκαλύπτω, παρουσιάζω κάτι. Έτσι, σε αντίθεση αντιφατικά προς την άφάνεια και την άνωθυμία του, έχει τη δύναμη όλα να τα φανερώνει και, πάνω άπ' όλα, τα χαμένα αντικείμενα, με την έπίκληση, «Άγιε Φανούριε, φανέρωσε μου». Αυτή ή ιδιότητα του αγίου έπεκτάθηκε, προ παντός στην Κρήτη, στην άνεύρεση κλεμμένων ζώων, κυρίως αίγοπροβάτων, και στην κατ' άκολουθίαν αποκάλυψη του ζωοκλέφτη. Γι' αυτό έφεραν παλαιότερα, μερικές φορές άκόμα και σήμερα, τους ύποπτους ζωοκλοπής να όρκιστούν για την άθωότητά τους μπροστά σε ένα εικόνισμα του αγίου. Με αυτόν τον τρόπο «ξεμαρτυροϋνται» οι ύποπτοι, πάει να πεί, φανερώνουν την άλήθεια. Έξάλλου ο Άγιος φανερώνει και την τύχη. Αυτός είναι ο λόγος που στην πίστη του λαού επέχει θέση αγίου μάντη. Επίσης, σε μερικά μέρη, όπως στην Κρήτη, θεωρείται ως Ιατήρ Άγιος διαφόρων νοσημάτων, κυρίως του πονοκεφάλου.

Έπειδή ο Άγιος Φανούριος συνδέθηκε με τη φάνερωση τών ζωοκλεφτών, οι βοσκοί στην Κρήτη τον θεωροϋν προστάτη τους και, ως ποιμένα, φύλακα τών ποιμνίων. Ίσως, λοιπόν, δέν είναι διόλου συμ-

*Ο Άγιος Φανούριος δια χειρός Άγγελο (περ. 1600), ναός Μεγάλης Παναγιάς, Χώρα Πάτμου.

πτωματικό πού την ίδια μέρα της γιορτής του αγίου Φανουρίου το έορτολόγιο της Ἐκκλησίας μᾶς μνημονεύει καί τόν Αἰγύπτιο ὄσιο Ποιμένα, σάν νά ἤθελε νά δηλωθεῖ μὲ αὐτὸ ὅτι μὲ τὸν Φανούριο φανερώθηκε κάποιος πνευματικός ποιμένας.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ αἶτημα πρὸς τὸν ἅγιο Φανούριο γιὰ τὴν εὕρεση χαμένων ἢ κλεμμένων πραγμάτων συνοδεύεται ἀπὸ διάφορα τάματα, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση καί τὴν ψυχρὸσύνθεση τοῦ αἰτούντος. Μὲ τὰ χρόνια ὅμως, ὡς τάμα ἔχει ἐπικρατήσει σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὸ ψήσιμο τῆς πίτας, τῆς πασίγνωστης «φανουρόπιτας», ἀπαξ ἢ τρία Σάββατα. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὸ ὁποιοδήποτε τάμα, εἴθισται οἱ νοικοκυρὲς νὰ ζυμώνουν τὴ μέρα τῆς γιορτῆς τοῦ αγίου τὴ φανουρόπιτα καί νὰ τὴ μοιράζουν στοὺς φίλους, τοὺς γείτονες καί τοὺς περαστικούς μὲ τὴν εὐχή: «Ὁ Θεὸς σ' ἰσχύει» τὴ μάνα τοῦ αγίου Φανουρίου». Καί τοῦτο ἐπειδὴ ἡ λαϊκὴ φαντασία ἐπινόησε γιὰ τὴν ἄγνωστη βιογραφία τοῦ αγίου τὸ στοιχεῖο ὅτι ἡ μητέρα του ἦταν ἀμαρτωλὴ κι αὐτὸς πιθανότατα νόθος. Ἡ παράδοση μάλιστα τὴ θέλει τόσο σκληρὴ καί ἄπονη στοὺς φτωχοὺς, ὥστε δὲν μετάνιωσε γι' αὐτὸ οὔτε καί στὴν Κόλαση, παρ' ὅλο πού ὁ γιὸς της προσπάθησε νὰ τὴ σώσει, γιὰτὶ δὲν τὴν ἄφησε ἡ κακία της. Σύμφωνα μὲ ἄλλες παραδόσεις, ἡ φανουρόπιτα γίνεται καί γιὰ τὴ συγχώρηση τῆς ἀδελφῆς καί τοῦ ἀναδόχου τοῦ αγίου. Στὴν Κρήτη τὴ φανουρόπιτα τὴν ψήνουν καί οἱ ἀνύπαντρες, γιὰ νὰ τοὺς φανερώσει ἢ νὰ τοὺς φέρει ὁ ἅγιος ἕναν καλὸ γαμπρό. Ἡ φανουρόπιτα παρασκευάζεται μὲ ἐννιά λογίων ὑλικά: ἀλεύρι, νερό, ζάχαρη, καρύδια, κανελογαρύφαλλα, λάδι, ξύσματα πορτοκαλόφλουδας, σταφίδες καί ἀλάτι.

Ἐπειδὴ ὁ ἅγιος Φανούριος φανερώνει τὰ χαμένα ἀντικείμενα, παριστάνεται πάντοτε κρατώντας ἕνα κερὶ ἀναμμένο. Σύμφωνα μὲ τὸ συναξάρι του, στὴν ἀρχετυπικὴ εἰκόνα τοῦ ἡ μορφὴ του πλαισιωνόταν ἀπὸ δώδεκα σκηνὲς τοῦ μαρτυρίου του.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος

Ἡ κεφαλὴ τοῦ αγίου Φανουρίου (λεπτομέρεια τῆς παραπάνω εἰκόνας).

Οἱ εἰκόνες τοῦ αγίου Φανουρίου κατέχουν ἐξέχουσα θέση μέσα στὴ δημιουργία τοῦ Ἀγγέλου, ἀφοῦ ἀπὸ τὸ ἐξαιρετικὰ ὀλιγάριθμο ἔργο τοῦ μεγάλου εἰκονογράφου μᾶς εἶναι γνωστές, μέχρι σήμερα, ἑπτὰ εἰκόνες τοῦ αγίου. Ἔτσι μπορεῖ νὰ λεχθεῖ πὼς ὁ ἅγιος Φανούριος ἀποτέλεσε τὸ προσφιλέστερο εἰκονογραφικὸ θέμα τοῦ Ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος θὰ πρέπει νὰ συνέβαλε καθοριστικὰ στὴ διαμόρφωση τῆς εἰκονογραφίας τοῦ αγίου. Στὶς εἰκόνες τοῦ Ἀγγέλου ὁ ἅγιος Φανούριος εἰκονίζεται μὲ ὅλα τὰ ἀναγνωριστικὰ ἔκτοτε στοιχεῖα του, πού εἶναι: τὸ νεανικὸ πρόσωπο, ἡ στρατιωτικὴ ἔνδυση (θώρακας μὲ διακοσμητικὲς χρυσογραφίες, ἀλυσιδωτὸς χιτῶνας μὲ μακριὰ μανίκια, ψηλὲς κάλτσες-«δρομίδες» καί περικνημίδες, λόγχη κι ἀσπίδα), ἡ κόμμωση μὲ τοὺς μικροὺς βοστρύχους νὰ πέφτουν πίσω ἀπὸ τ' ἄφτιά του, καί κυρίως ὁ χαρακτηριστικὸς σταυρός, μὲ τὸ ἀναμμένο κερὶ στερεωμένο πάνω του. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα ἀνάμεσα στὴν ἀπεικόνιση τοῦ αγίου Φανουρίου καί ἐκεῖνη τοῦ αγίου Γεωργίου, σάν νὰ πρόκειται γιὰ εἰκονογραφικὲς παραλλαγὲς τοῦ ἴδιου θέματος ἀποδιδόμενες κάθε φορὰ στὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον ἅγιο. Μάλιστα σὲ μιὰ εἰκόνα τοῦ αγίου Φανουρίου πού φυλάσσεται

στὸν ναὸ τῆς Μεγάλης Παναγιᾶς στὴ Χώρα τῆς Πάτμου, ὁ Ἄγγελος εἰκονίζει τὸν ἅγιο ὄρθιο, ὀλόσωμο ὅπως πάντοτε, σὲ στροφὴ τριῶν τετάρτων, νὰ πατάει ὅμως τὸν δράκοντα, ὅπως ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ δρακοντοκτόνος.

Καθὼς ὁ ἅγιος Φανουρίου ἄρχισε νὰ λατρεύεται στὴν Κρήτη μόλις στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 15ου αἰώνα, ὅποτε δημιούργησε καὶ ἔδρασε καλλιτεχνικὰ καὶ ὁ Ἄγγελος στὴ νῆσο, μπορούμε ἴσως νὰ ὑποθέσουμε μιὰ ἀλληλοσυνάρτηση τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου καὶ τῆς δράσης τοῦ εἰκονογράφου. Ἐκεῖνο πάντως ποὺ μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος εἶναι ὅτι ὁ Ἄγγελος πρέπει νὰ καθιέρωσε τὸν εἰκονογραφικὸ τύπου τοῦ ἁγίου συνεργαζόμενος μὲ τὸν Ἰωνᾶ Παλαμᾶ, ἡγούμενο τῆς Μονῆς Βαλσαμονέρου καὶ κτήτορα τοῦ κλίτους τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στὴν ἐν λόγῳ μονή.

Ἐσωτερικὴ ἀποψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φανουρίου, καθολικοῦ τῆς Μονῆς Βαλσαμονέρου (Νομὸς Ἡρακλείου)
[πηγή: Νίκος Ψιλάκης, *Μοναστήρια καὶ ἐρημητήρια τῆς Κρήτης*, τόμ. Α΄].

* Τὸ κείμενο δημοσιεύτηκε στὸ ἔνθετο «Ἐπτὰ ἡμέρες» τῆς κυριακάτικης ἔκδοσης τῆς *Καθημερινῆς* (5/8/2001) τὸ ἀφιερωμένο στὸν Αὐγούστο, σσ. 32-33.